Stylistics Studies of the Holy Quran

Print ISSN 2645-5714
Online ISSN 2676-6035

A Reflection on the Persuasive and Rhetorical Techniques of Imagery in the Holy Qur'an

Yousef Moghaddasi [1] , **Sadra Alipour** [2]

1. Assistant Professor, Department of Islamic Education, Farhangian University, Tehran, Iran (Corresponding Author).
Email: yusef.mogaddasi@cfu.ac.ir
2. Assistant Professor, Department of Islamic Education, Islamic Azad University, Maku Branch, Maku, Iran.
Email: dr.sadralipour@gmail.com

Research Article

Extended Abstract

Research Objective: This article aims to examine the persuasive and rhetorical techniques and imagery employed in the Holy Qur'an from a stylistic and rhetorical perspective. Through an anal-ysis of the linguistic and rhetorical structures of Qur'anic verses, the study seeks to demonstrate how the Qur'an employs artistic and linguistic devices to influence its audience.

Language is the most important means of interaction among human beings. Throughout history, people have used it to communicate their intentions and convey their messages to others. Alongside the emergence and development of civilizations, language has also flourished and acquired artistic forms, eventually giving rise to various forms of poetry and prose. Despite their differences, human societies share many common features in their use of language to exchange messages and convey meanings, thereby addressing problems and facilitating the complexities of life. This indicates, first, that wherever human civilization has emerged, literature has also flourished; and second, that the languages and literatures of different civilizations stem from characteristics shared by all human beings. These common communicative purposes include acquiring knowledge and imparting it to others; securing the recipient's participation or motivating them to respond; expressing personal emotional states and analyzing inner feelings; eliciting reactions from the audience; and conveying one's intentions to others.

At times, human beings modify the phonological, morphological, and semantic structures of lan-guage and arrange them in such a way that they influence the human aesthetic sensibility and artis-tic disposition. At this point, language moves beyond its simple and unadorned form and seeks to influence and persuade its audience. In this artistic form, language undergoes a new birth: it ele-vates ordinary verbal communi-

Received: 12 March 2025 | **Received in revised from:** 30 July 2025 | **Accepted:** 07 August 2025 | **Published online:** 23 October 2026

How to cite: Mogaddasi, Y. & Alipour, S. (2026). A Reflection on the Persuasive and Rhetorical Techniques of Imagery in the Holy Qur'an. *Stylistics Studies of the Holy Quran*, 10(2), 242–265.

https://doi.org/10.22034/sshq.2025.511294.1533

© 2026 | authors retain the copyright and full publishing rights.

cation to a higher level by engaging the audience's inherent capaci-ties, including feelings, emotions, conscience, and artistic perception, and creates diverse ways of conveying meaning.

One of the most vibrant and fascinating fields of Qur'anic scholarship is the endeavour to elucidate the Qur'an's captivating expressive style and its seemingly enchanting language. Over time, some of the most diligent and accomplished scholars in the religious sciences devoted their scholarly ef-forts to this subject. Each sought to examine the distinctive features and merits of the Qur'an's mode of expression from a particular perspective and to uncover the secret behind the inimitability and captivating power of this heavenly Book. Nevertheless, despite their extensive efforts, they acknowledged that the full dimensions of its magnificent expressive style remained elusive. Among these eminent scholars and intellectuals were al-Farrāʾ (d. 207 AH), Maʿmar ibn al-Muthannā (d. 210 AH), al-Jāḥiẓ (d. 255 AH), Ibn Qutaybah (d. 276 AH), al-Zajjāj (d. 285 AH), al-Wāsiṭī (d. 306 AH), al-Rummānī (d. 384 AH), al-Khaṭṭābī (d. 388 AH), al-Bāqillānī (d. 403 AH), Ibn Sinān al-Khafājī (d. 466 AH), ʿAbd al-Qāhir al-Jurjānī (d. 471 or 473 AH), al-Zamakhsharī (d. 538 AH), and Fakhr al-Dīn al-Rāzī (d. 607 AH), among others. These leading figures devoted a substantial part of their scholarly, literary, and Qur'anic endeavours to discovering the distinctive characteris-tics of the Qur'an's style, the secrets of its eloquence and inimitability, and its profound effects on human souls, hearts, and minds.

It should be acknowledged that the Qur'an's visual, dramatic, and artistic expression constitutes a remarkable dimension of its inimitability, standing out among its other stylistic and structural won-ders. Some scholars have examined this aspect in terms of rhetoric (al-Jurjānī, 1387 AH, pp. 32–75), while others have focused on its musical structure (al-Rāfiʿī, 1361 SH, pp. 167–170). The pre-sent study seeks to demonstrate how a sequence of seemingly abstract and unadorned words can possess greater pictorial power than a painter's brush or a film camera.

Research Method: The present study employs a descriptive-analytical method and qualitative content analysis. Selected Qur'anic verses are examined from the perspectives of stylistics and classical rhetoric, including simile, metaphor, figurative language, rhymed prose (sajʿ), and con-ciseness (ījāz), alongside an analysis of persuasive concepts in modern linguistics.

Findings: What aroused the interest and enthusiasm of the early Muslims among the Arabs was the Qur'an itself, whose captivating and astonishing effect lay in its artistic beauty, manifested in a sweet and appealing form. The early Arabs apprehended this beauty through their innate and natu-ral sensibilities, which drew them towards the Holy Qur'an and Islam. The Qur'an's mode of ex-pression is fundamentally image-based, and this characteristic is evident throughout the entire text. Through the power of its words, the Qur'an transforms abstract meanings into tangible, imagina-tive images and turns static pictures into dynamic and vivid scenes.

The term "imagery" does not occur in ʿilm al-bayān, one of the three branches of classical rhetoric (ʿilm al-maʿānī, ʿilm al-bayān, and ʿilm al-badīʿ). Rather, it is a relatively recent concept addressed by modern rhetoric. It extends beyond the famil-

iar figures of speech—simile, representation, fig-urative language, metonymy, and metaphor—that constituted the subject matter of classical rheto-ric. In this artistic conception of imagery, visual effects are produced through the distinctive harmo-ny and coherence of phrase structures, the careful selection of words, the musical qualities generat-ed by the choice of words and letters, and various modes of expression, such as interrogative and vocative forms, exclamation, commands and prohibitions, emphatic particles, and other subtle rhe-torical devices.

It must be acknowledged that imagery is one of the most powerful instruments of the Qur'an's ex-pressive style. The Holy Qur'an creates images from abstract concepts, psychological states, and tangible events, gradually bringing them to life. In this process, an abstract meaning becomes a liv-ing entity or a dynamic movement; a psychological state is transformed into a radiant tableau or a brilliant spectacle; a human example or ideal becomes a living model; and human nature takes on a beautifully formed physical embodiment. Likewise, events, vistas, stories, and scenes are presented in such a distinctive, vivid, and immediate manner that they appear to have been infused with life, movement, and creative dynamism.

When movement is introduced into these images, it engages every dimension of the imagination and eventually brings the scene so close that it seems to unfold as a live performance. At this point, spectators and listeners become almost overwhelmed by what they behold, as though they are sud-denly transported to the very centre of the events. Scenes follow one another, and events unfold in rapid succession. The listener may even forget that the words are being recited, imagining instead that a storm is sweeping across and destroying an entire world. Similarly, when a parable is presented, the listener imagines that the scene is being enacted before their eyes or that the event is actually taking place. These distinctive features breathe fresh life into the text, like a soul-nourishing breeze. These are, after all, words through which tongues are set in motion and hidden emotions are invigorated. Through such vivid portrayals and creative imagery, human beings come to feel that what they are reading is not merely an account of life but life itself.

The findings indicate that the Holy Qur'an employs three principal strategies to persuade its audi-ence: rational persuasion, through proof and logical argumentation; emotional persuasion, through artistic and sensory imagery; and authoritative persuasion, through appeals to the authority of the Messenger and divine revelation. The diversity of imagery and rhetorical devices in Qur'anic vers-es plays a significant role in influencing the audience psychologically and intellectually.

Conclusion: The central aim of this study is to demonstrate how the Holy Qur'an seeks to per-suade its audience through techniques that go beyond simple and unadorned language, thereby il-luminating many of the less apparent aspects of Qur'anic meanings and facilitating a deeper under-standing of its objectives. The analysis reveals that the language employed by the Qur'an possesses artistic dimensions that address the various capacities of human beings. The explanations provided in the study demonstrate that Qur'anic imagery operates miraculously across three dimensions: "in-fluence," "persuasion," and "attitudinal change," with a hierarchical relationship among them.

Both influence and persuasion serve the ultimate purpose of changing attitudes. Accordingly, alongside logical arguments, sensory approaches—such as emotionally charged descriptions, visual representation, and artistic imagery—should also be employed in engaging with the Holy Qur'an.

By integrating expressive and persuasive techniques, the Holy Qur'an creates a unique discourse that not only conveys religious concepts but also offers readers a literary and artistic experience. Understanding these mechanisms can lead to a deeper appreciation and comprehension of the sa-cred text.

Keywords: Qur'anic Rhetoric; Persuasion; Imagery; Stylistics; Discourse Analysis

مطالعات سبک‌شناختی قرآن کریم
Print ISSN 2645-5714
Online ISSN 2676-6035

تأملی در شیوه‌های اقناعی و بیانی «تصویرگری» در قرآن کریم

یوسف مقدسی [۱] ، **صدرا علی پور** [۲]

۱. استادیار گروه آموزش معارف اسلامی، دانشگاه فرهنگیان، تهران، ایران. yusefmogaddasi@cfu.ac.ir
۲. استادیار گروه معارف اسلامی، دانشگاه آزاد اسلامی، ماکو، ایران. dr.sadralipour@gmail.com

پژوهشی

چکیده

بهره‌برداری از جلوه‌های تصویری در فرهنگ و ادبیات در همهٔ جوامع انسانی، پیشینهٔ تاریخی دارد. با تصویر هنرمندانه و تجسم اندیشه‌ها و عواطف، مخاطب اقناع شده و به درک و باوری عمیق گسیل داده می‌شود. قرآن مشحون از تصویر و تصویرپردازی است. تصویرسازی‌های قرآن، به دایرهٔ بیان بلاغی، همچون تشبیه، استعاره، مجاز و کنایه محدود نمی‌شود، بلکه در فضای کلِّ سوره‌های قرآن از عناصر گوناگونی موج می‌زند که ذهن و حس و خیال آدمی را برمی‌انگیزند تا او را مجاب به ایمان و تغییر اندیشه و نگرش نمایند.

هدف تصویرگری قرآن، متقاعد ساختن انسان به پیام‌های الهی ارائه‌شده در قالب تصاویر است. شیوهٔ آن بیان یک معنای انتزاعی در قالب یک تصویر واقعی به مخاطب است. این مقاله بر آن است تا با روش اسنادی، توصیفی و با استفاده از سیاق و دقت در نصِّ آیات، به استخراج، تبیین معناشناختی و تحلیل اسلوب بیانی فن «تصویرگری» بپردازد. یافته‌های این تحقیق در مسئله، تأملی در شیوه‌های اقناعی و بیانی تصویرگری در قرآن کریم، ایضاح می‌کند که قرآن از طریق تصویرسازیِ ذهنی، مفاهیم انتزاعی را عینی می‌سازد تا وضوح آنها در ذهن مخاطب بیشتر و در نتیجه تعامل مخاطب با متن بهتر گردد. و اینکه تصویرسازی در آیات قرآن، محدود به دایرهٔ بلاغت نیست، بلکه از عناصر گوناگونی مانند موسیقی آیات، توضیحات دقیق و تقابل صحنه‌ها تشکیل می‌شود تا حس و خیال را برانگیزاند و مقاصد قرآنی در دل و جان مخاطب نفوذ و رسوخ یابد.

واژگان کلیدی: اسلوب بیانی، اقناع، بلاغت قرآن کریم، تحلیل گفتمان، تصویرگری، سبک‌شناسی.

تاریخ دریافت: ۲۲ اسفند ۱۴۰۳ | **تاریخ اصلاح:** ۰۸ مرداد ۱۴۰۴ | **تاریخ پذیرش:** ۱۶ مرداد ۱۴۰۴ | **تاریخ انتشار آنلاین:** ۰۱ آبان ۱۴۰۵

استناد به این مقاله: مقدسی، یوسف و علی پور، صدرا. (۱۴۰۵). تأملی در شیوه های اقناعی و بیانی «تصویرگری» در قرآن کریم. *مطالعات سبک شناختی قرآن کریم*، ۱۰(۲)، ۲۴۲-۲۶۵.

https://doi.org/10.22034/sshq.2025.511294.1533

۱۴۰۵© نویسندگان دارنده حق مولف مقاله خود بدون محدودیت هستند
نوع مقاله: پژوهشی
ناشر: دانشگاه علوم و معارف قرآن کریم
style.quran.ac.ir

مقدمه

﴿هُوَ اللَّهُ الْخَالِقُ الْبَارِئُ الْمُصَوِّرُ...﴾ (او خداوندی است خالق، آفریننده ای بی سابقه، و صورتگری (بی نظیر)...) (حشر: ٢٤).

خداوند هم‌زمان با آفرینش انسان، قدرت تعقل و تفکر را به او ارزانی داشت و نطق و زبان‌آوری را به او الهام کرد تا به سرعت و با بهترین شیوهٔ ارتباط در انتقال معانی و مفاهیم، از آن بهره گیرد. با پیشرفت دانش بشری، انسان علاوه‌بر سخن گفتن، راه‌های دیگری برای انتقال معنا و مفهوم یافت؛ یکی از این راه‌ها، تصویرگری است. تصویرگری یکی از شیوه‌های ارتباطی است. می‌توان گفت که این مکانیزم ارتباطی همان دلالت وضعی غیرلفظی در علم منطق است که در قرآن کریم نیز به وفور یافت می‌شود.

وجود این دلالت به بافت زبان قرآن مربوط است. بافت زبان قرآن، فضایی مستعد و پخته برای استخدام انواع آرایه‌ها است؛ از قبیل جناس، اشتقاق، طباق، تقابل، تناسب، ائتلاف، مشاکله، عکس و تبدیل، تصویر، مراعات‌النظیر، ایهام، لف‌ونشر، هماوایی، حس‌آمیزی و... به کارگیری آرایه‌های ادبی نوعی هنر است. (مقدسی، ۱۳۹۵)

قرآن کتاب هدایت و تربیت انسان است. برای تربیت انسان شیوه‌های گوناگونی را به خدمت گرفته است تا بتواند بالاترین نفوذ و تأثیرگذاری بر انسان را داشته باشد. یکی از شیوه‌های به کار رفته در تربیت انسان، ارائهٔ تصویر از یک پیام است که آن تصویر و عواطف و احساسات مخاطب را برانگیزد و او را به تفکر و اندیشه فرا خواند. این شیوه، ترکیب و ساختار خاصی دارد: «ساختار پیام‌های قرآن، ادبی است. در ساختار ادبی، چهار عنصر "اندیشه، عاطفه، خیال و اسلوب تعبیر" وجود دارد». اندیشهٔ عاطفه و خیال، عناصر معنوی یک متن و اسلوب تعبیر، عنصر مادی آن به حساب می‌آید.

عصر اندیشه در تصویرسازی، فرآیندی است که در آن تصویرساز با استفاده از خلاقیت و مهارت‌های خود، ایده‌ها و مفاهیم را به تصاویر قابل درک و تأثیرگذار از جهان هستی، انسان و زندگی تبدیل می‌کند و با مخاطب ارتباط مؤثر برقرار می‌سازد.

در قرآن دو نکته از عاطفه استنباط می‌شود: نکتهٔ اول اینکه منظور تهییج عواطف مخاطب است که از طریق اسلوب بیانی، تصویرگری موسیقی الفاظ و ساختار هنری منحصربه‌فرد قرآن صورت می‌گیرد تا او را جلب و تغییر و تعدیل لازم را در ابعاد شناخت، عاطفه و رفتار او ایجاد کند. نکتهٔ دوم آنکه در تصویرهای قرآن، عواطف و احساسات شخصیت‌ها و قهرمانان در موقعیت‌ها، صحنه‌ها و حوادث گوناگون به شکلی بدیع و بی‌بدیل به تصویر کشیده شده است که این موضوع نیز در تهییج عواطف مخاطب نقش عمده‌ای دارد.

سال دهم
شمارهٔ دوم
پیاپی: ۱۹
پاییز و زمستان
۱۴۰۵

عنصر خیال در آیات قرآن، مربوط به مخاطب است که با شنیدن و خواندن آن آیات، تصوری از پیام آیات در ذهن خود می‌سازد و سپس معنای انتزاعی آن را می‌یابد.

عنصر اسلوب تعبیر، جلوهٔ بیرونی و عرضهٔ خارجی عناصر معنوی سه‌گانهٔ فکر، عاطفه و خیال است؛ بنابراین آن را عنصر لفظی می‌نامیم.

تمام پیام‌های قرآن از عنصر «اندیشه» و «اسلوب ادبی» برخوردار است. دو عنصر «خیال» و «عاطفه» در قرآن وجود دارد، اما این دو عنصر موجود در قرآن با آثار ادبی تفاوت دارند. قرآن امور غیرواقعی را در قالب تصویر، ارائه نکرده است. آنچه را که قرآن در قالب تصویر ارائه نموده، همگی واقعی است. این نکته یکی از تفاوت‌های اساسی تصویرهای قرآن با دیگر تصاویر ارائه‌شده در آثار ادبی است. تصویرسازی ابزار مناسب و مخصوص اسلوب قرآنی است و هدفش آرایش تزیین اسلوب بیانی به صور خیال معروف در علم بیان نیست، بلکه یک قانون کلی و عام در سراسر آن است که به معنی نیز توجه دارد و از حرکت و پویایی برخوردار است. به یک مثال در این مورد توجه کنید: ﴿إنَّ الذینَ کَذّبوا بِایاتِنَا وَاستَکبَرُوا عَنها لا تُفَتَّحُ لَهُم أبوابُ السَّماء و لا یَدخلونَ الجنَّة حَتَّی یَلِجَ الجَمَلُ فی سَمِّ الخیاطِ وَکَذلِکَ نَجزی المُجرمینَ﴾ (به واقع کسانی که آیات ما را دروغ شمردند و از [پذیرفتن] آنها تکبر ورزیدند درهای آسمان برایشان گشوده نمی‌شود و در بهشت درنمی‌آیند؛ مگر آنکه شتر در سوراخ سوزن داخل شود و اینگونه خلافکاران را کیفر می‌دهیم) (اعراف:۴۰). قرآن کریم یک معنای انتزاعی را در قالب تصویر به مخاطب خود ارائه می‌دهد. قرآن تکذیب‌کنندگان و مستکبران را از ورود به بهشت ممنوع و غیرممکن اعلام می‌کند. این ممنوعیت را در قالب «گشودن درهای آسمان و ورود شتر از سوراخ سوزن» به تصویر می‌کشد. این تصویر زنده، پویا و متحرک است. این دو تصویر در ذهن مخاطب وارد شده و با عبور از ذهن و خیال او معنای مجرد و انتزاعی محرومیت از نعمت بهشت را به تصویر می‌کشد.

مسئلهٔ این مقاله تأملی در شیوه‌های اقناعی و بیانی تصویرگری در قرآن کریم است. قرآن از طریق تصویرسازی ذهنی، مفاهیم انتزاعی را عینی می‌سازد تا وضوح آنها در ذهن مخاطب، بیشتر و درنتیجه، تعامل مخاطب با متن، بهتر گردد و دریافتی بهتر از پیام قرآنی از سوی او انجام شود. البته قرآن بر گونهٔ خاص از تصویرسازی تأکید نمی‌کند، بلکه برای اقناع مخاطب و با سبکی ویژه از گونه‌های متنوعی از تصاویری که در درون بافت در تکاملِ با هم هستند، بهره می‌جوید. تصویرسازی‌ها به دایرهٔ بیان بلاغی همچون تشبیه، استعاره، مجاز و کنایه محدود نمی‌شود، بلکه از عناصر گوناگونی مانند موسیقی آیات، توضیحات دقیق و تقابل صحنه‌ها تشکیل می‌شود تا حس و خیال را برانگیزاند؛ بنابراین،

تصویرسازی ذهنی با چارچوب فضای کلی سوره هماهنگ است.

پرسش پژوهش

۱- تصویرگری چه نقشی در اقناع مخاطب قرآنی دارد؟

۲- تصویرسازی چه جایگاهی در اسلوب بیانی قرآن دارد؟

پیشینهٔ پژوهش

رویکرد استفاده از تصویر باعنوان یکی از وجوه اعجاز بیانی قرآن در آثاری مانند «*اعجاز القرآن*» ابوبکر باقلاّنی (۴۰۳ق) و «*دلائل الاعجاز*» عبدالقاهر جرجانی (۴۷۱ق) نمایان است. باقلاّنی و جرجانی، هر دو، برآنند که نشان دهند، قرآن کلام خدا و تقلیدناپذیر است و ازآنجاکه هیچ بشری نمی‌تواند مانند قرآن یا بخشی از آن را بیاورد؛ بنابراین قرآن معجزه است. در این مقام، قرآن دلیل اصالت و صحت نبوت محمد(ص) و در نتیجه، دین اسلام است. چنین آثاری اساساً درصدد بررسی جنبه‌های ادبی قرآن از منظری مستقل نیستند. در ۱۹۳۹، سید قطب می‌گوید که اگرچه قطعاً آثاری دربارهٔ ویژگی‌های بلاغی قرآن وجود دارد، تا به امروز هیچ‌گونه مطالعه و بررسی ادبی (هنری) دربارهٔ قرآن صورت نگرفته است (سیدقطب، ۱۴۱۵). در سال‌های اخیر، جنبه‌های ادبی قرآن بیشتر مورد توجه قرار گرفته است. سید قطب با یک نگاه جدید به مسائل ادبی قرآن، باب جدیدی در بلاغت قرآن گشود که با ذوق سلیم انسان معاصر هماهنگ بود. ایشان نظریهٔ «تصویر فنی» را در علم بلاغت، مطرح نمود. سید قطب در این باره می‌گوید: «کار اصلی من در مکتب قرآن، همین است که جنبهٔ هنری و ویژگی‌های ادبی قرآن، جلوه‌گر شود و اندیشه‌ها، زیبایی‌های نهفتهٔ او را ادراک کنند. به نظر من، اعراب در آغاز نیز از همین طریق در حوزهٔ کشش و جاذبهٔ شکوه هنر قرآنی قرار گرفتند و همین بیان زیبا بود که تا به عمق وجود آنها نفوذ کرده و احساسات آنها را برانگیخت». (سید قطب، ۱۴۱۵)

یکی از آثار برجسته در این رابطه، کتاب «*ساختارهای ادبی مضامین دینی در قرآن*» با گردآوری و ویراستاری عیسی بُلاّطه است. همان‌طور که بُلاّطه[1] در مقدمهٔ این کتاب، یادآور می‌شود، ساختارهای ادبی عناصر گوناگون و متعددی را دربرمی‌گیرد، مانند: «زبان، واج‌شناسی، صرف (ریخت‌شناختی)، نحو، وزن و آهنگ، بلاغت، تألیف و سبک. به این موارد باید مسائل مربوط به لحن، آوا، گفتار شفاهی، تصویرپردازی، نمادپردازی، تمثیل، گونهٔ ادبی، دیدگاه، ارتباطات درون‌متنی، صورت‌ها یا شکل‌های مشابه درون‌متنی و

1. Literary structures, x.

سال دهم
شمارهٔ دوم
پیاپی: ۱۹
پاییز و زمستان
۱۴۰۵

ویژگی‌های ادبی دیگر را نیز افزود که همه در یک بستر فرهنگی و معرفت‌شناسی تاریخی گرد آمده‌اند». همهٔ این عناصر در تلفیق با یکدیگر «پیام و معنای کامل قرآن را پدید می‌آورند که نسل‌های متعدد برای درک آن تلاش کرده‌اند.» (همان)

اصطلاح تصویر فنی در علوم بلاغت قدیم با این نام مطرح نبود. در بلاغت قدیم، تصویرگری در قالب صور خیال و با عناوین «تشبیه»، «تمثیل»، «کنایه»، «مجاز» و «استعاره» تصویرهای زیبا، بدیع و تخیلی ارائه می‌کرد. «تصویرگری در قرآن منحصر به صور خیالِ یادشده در علم بیان نیست، بلکه علاوه‌بر آن، انتخاب دقیق و لطیف کلمات، هماهنگی حروف و حرکات، وجود مدّها و تشدیدها و ترکیب هماهنگ جمله‌ها و عبارات، استفاده از اسلوب‌های بیانی و... دست به دست هم می‌دهند تا تصویری محسوس، زنده، پویا و خیال‌انگیز را در مقابل دیدگان مخاطب شکل دهند» (عباس نژاد، ۱۳۸۵). نویسندهٔ دیگری در این باره می‌گوید: «اسلوب قرآن ویژگی‌های خاص خود را دارد که عبارتند از "زیبایی لفظی، جذابیت صوتی، عاطفی بودن، اتفاق جمله‌بندی‌ها و نوآوری" در فراز و فرود کلام و رساندن حداکثر معنا در حداقل لفظ» (زرقانی، ۱۴۱۶ق: ۲/ ۹۰۳). اگرچه در آثار بلاغی فاخر که از ادیبان، باقلانی و جرجانی به دست آمده است، استنباط می‌شود که آنها عنایت خاصی به اعجاز بیانی قرآن داشته‌اند، ولی به‌صراحت به استفاده از تصویرگری در قرآن، اشارتی نرفته است. سید قطب به‌وضوح اشاره می‌کند که تا قرن بیستم هیچ‌گونه مطالعهٔ هنری در قرآن، صورت نگرفته است. او سعی کرده نظریهٔ تصویر فنی را در علم بلاغت، مطرح نماید و جاذبه‌های شکوه هنر قرآنی را به صورت جدی مطرح می‌کند. بعد از او بزرگانی به مانند بلاطه ورزقانی نیز به تعریف و توضیح علوم بلاغی و وجوه واژگان قرآنی اکتفا نموده‌اند. وجه تمایز این مقاله، بررسی شیوه‌های اقناعی و بیانی صرفاً «تصویرگری» قرآن کریم است که با مثال‌های متعدد قرآنی سعی کرده به ایضاح و تبیین موضوع مقاله بپردازد و با عنایت به اهمیت «تصویرگری» در تعمیق محتوای آیات از همهٔ مقدورات لفظ، معنا و خیال و حس بهره گیرد.

روش‌شناسی، ابزار و جامعهٔ پژوهش

این مطالعه یک تحقیق کیفی است که به صورت پژوهش توصیفی- تحلیلی انجام یافته و داده‌ها با استفاده از روش تحلیل محتوا به شیوهٔ سندکاوی و به گونهٔ معمول در آیات قرآن کریم، بررسی گردیده است. جامعهٔ آماری آیات شریفه به تناسب موضوع است که به صورت نمونه، مورد مطالعه قرار گرفته‌اند.

ابزار پژوهش، قرآن کریم و تفاسیر کتاب‌هایی است که دربارهٔ تصویرسازی تحقیق

کرده‌اند. خداوند متعال که اولین معلم انسان است، خود مبدع شیوه‌های گوناگون برای ارائهٔ پیام‌هایش در قرآن کریم است. تصویرگری یکی از شیوه‌هایی است که در پیام‌های قرآن به فراوانی می‌توان یافت. این مقالهٔ پردازش این شیوهٔ اقناعی و تبلیغی را متعهد است.

تصویرسازی

در سدهٔ اخیر، متخصصان علم ارتباطات، برای مؤثر ساختن پیام‌های اقناعی خود به شیوه‌ای متوسل شدند که با نام تصویرسازی معرف و مشهور شده است. علت توسل به این شیوه، اثر اقناعی کلماتی است که در یک پیام به کار گرفته می‌شوند. هر پیام ارائه‌شده می‌تواند تصویری را در ذهن مخاطب ابداع کند. تصاویر ایجادشده در ذهن انسان: «به منزلهٔ پندارهایی است که افکار و اعمال او را به جهتی خاص هدایت می‌کند. این تصاویر نقش تئوری‌های خام و اولیه را دارند که "حقایق" مسائل را در اختیار مخاطب قرار می‌دهند. ضروری‌ترین موضوعات را مشخص و نحوهٔ تفکر ما را دربارهٔ دنیای اجتماعی و فردی مشخص می‌سازند». (پراتکانیس، ۱۳۸۴: ۷)

ما با این نوع تصویرسازی‌ها، بسیار مواجه می‌شویم. خبرها، فیلم‌ها و گزارش‌هایی که از طریق رسانه‌ها پخش می‌شود، نوعی تصویرسازی از یک شخص، فرهنگ، اجتماع، دولت و گروه است. تصویرسازی در دنیای امروزی برای فعالیت‌های تبلیغی یک اصل پذیرفته‌شده است که در تمام حوزه‌های زندگی انسان کاربرد دارد. بخشی از وقت انسان صرف تماشا یا خواندن و شنیدن این تصویرسازی‌های کلامی یا نوشتاری می‌شود.

معنی و مفهوم تصویرسازی

تصویر در لغت به معنای صورت و شکل قرار دادن برای چیزی یا نقش و رسم نمودن چیزی است (دهخدا، ۱۳۶۵، ۴/ ۵۹۳۳۱۳ و معین، ۱/ ۱۳۸). تعاریف گوناگونی از گذشته تاکنون، برای مفهوم اصطلاحی «تصویر» و «تصویرگری» ارائه گردیده که در هر کدام از زاویه‌ای خاص به این موضوع جالب توجه نگریسته شده است.

انوری در تعریف تصویر چنین می‌آورد: «تصویر، کلامی غنی است که بیشتر از عناصری محسوس تشکیل شده و دربردارندهٔ فکر یا احساسی است و بر چیزی بیش از معنای ظاهری کلام دلالت دارد و نیز گفته اند: "تصویر (ادبی) هر نوع آرایهٔ کلامی به شکل‌هایی از نوع تشبیه، استعاره، مجاز، کنایه و مانند آنهاست که به منظور ایجاد صورت‌های ذهنی و انگیزش عاطفه به کار می‌رود."» (انوری، ۳/ ۱۷۶۶) برخی نیز «تصویر» را در مباحث ادبی به «مجموعه تصرفات بیانی و مجازی اطلاق نموده‌اند که گوینده با کلمات تصویر می‌کند و نقشی را در ذهن خواننده یا شنونده به وجود می‌آورد». (شفیعی کدکنی، ۱۳۸۵)

سال دهم
شمارهٔ دوم
پیاپی: ۱۹
پاییز و زمستان
۱۴۰۵

تصویر، تابلویی است که از کلمات ساخته شده است. تشبیه یا استعاره می‌تواند یک «تصویر» بیافریند، اما در عین حال، برخی تعابیر توصیفی را می‌توان سراغ گرفت که بدون چنین عناصری نیز قدرت خلق تصاویری با شکوه و خیره‌کننده را دارد. «تصویر ادبی، به معنای به کار گرفتن سخن، به‌گونه‌ای خاص است که در آن معانی و مفاهیم به روش جدید و ابتکاری تجسم می‌یابند و حتی به اشکالی قابل رؤیت جلوه‌گر می‌شوند و درحقیقت، در این گونه موارد، سخن از قالب تنگ خود خارج شده و به عالمی زنده و پر نشاط پا می‌گذارد.» (یاسوف، ۱۹۸۳: ۹۰) از آنچه گفته شد، به‌خوبی روشن می‌شود که ابزار تصویرگری در حوزهٔ ادبیات، همان الفاظ و عبارات هستند نه قلم و رنگ و عکس. حال با یک غور اجمالی به بررسی این مقوله در «قرآن» می‌پردازیم.

مؤلفه‌های تصویر قرآنی

قرآن با مجسم ساختن امور معنوی و انتزاعی در قالب و هیئتی مادی و محسوس، تصاویری تأثیرگذار در ذهن مخاطبش خلق می‌کند؛ برای مثال در آیهٔ ﴿مَّثَلُ الَّذِينَ كَفَرُواْ بِرَبِّهِمْ أَعْمَالُهُمْ كَرَمَادٍ اشْتَدَّتْ بِهِ الرِّيحُ فِي يَوْمٍ عَاصِفٍ لاَّ يَقْدِرُونَ مِمَّا كَسَبُواْ عَلَى شَيْءٍ ذَلِكَ هُوَ الضَّلاَلُ الْبَعِيدُ﴾ با تمثیلی امری معنوی را به‌صورت امری محسوس مجسم می‌کند و در آیهٔ ۳۰ آل‌عمران نیز امری معنوی را به امری محسوس مبدل می‌گرداند. (نور: ۳۰)

دومین مؤلفهٔ تصویر قرآنی آن است که انسان در برحه‌های متفاوت زندگی خویش به صور گوناگون با این واقعیت‌ها در تماس است که البته در زمان نزول قرآن نازل شده‌اند؛ چه به صورت قصص یا الگوهای یادشدهٔ قرآنی که به‌واسطهٔ آنها تفاوت میان حقیقت و واقعیت هنری را به تصویر می‌کشد.

مؤلفهٔ سوم، عنصر خیال است. آنچه که از موجودات محسوس ریشه می‌گیرد از حس فراتر رفته و به تصویر ذهن تبدیل می‌شود که خود خیال‌برانگیز است و انسان را به حاضر نمودن تصویرهای ذهنی ذخیره‌شده در حافظه به واقعیت حسی وامی‌دارد (صافات: ۴۸ و ۴۹). خداوند متعال در قرآن برای برانگیختن احساس مخاطب از انواع تخیل حسی بهره می‌گیرد. وهم با ابداع تصاویری پویا و زنده، مخاطب را دنبال خود می‌کشد و ذهن و جان مخاطب را با حرص و ولع آمادهٔ القاء موضوع موردنظر می‌نماید.

مؤلفهٔ چهارم، عاطفه است که به تأثیرگذاری تصویر کمک می‌کند. تصویر بدون عواطف انسانی سرد و بی‌روح است. هر تصویری موجبات تهییج عواطف می‌گردد. تصاویر قرآنی احساس دینی و احساس انسانی را برمی‌انگیزد و این تصویر عمق وجود انسان را به حرکت صعودی و معنوی درمی‌آورد تا او بتواند از سویدای دل و عمق وجود خویش به فطریات

اصیل روی آورد و لذت ببرد.

مؤلفهٔ پنجم، زبان است. بیان قرآنی بهترین وجه انسجام و فضا را برای ایجاد کلمات درست کرده است. واژگانی را مصور نموده و با فضای روانی یا احساسی عامی که ترسیم می‌نماید، متجانس است. (شفیعی، ۲۱)

مؤلفهٔ ششم آهنگ است. ضرب‌آهنگ در تصویر قرآنی، نشان از معنا و بافت کلی سوره است. گاه تند است و گاهی کند و به‌طورِ کلی، آهنگ از نوع سیاق آیات و فضای کلی سوره نیز متأثر است.

مؤلفهٔ هفتم، هماهنگی هنری است. هماهنگی در چینش عبارات، هماهنگی آهنگ واژه با فضای تصاویر، هماهنگی آهنگ جملات با فضای تصویر، هماهنگی ناشی از تقابل میان چند تصویر که در کنار هم می‌آیند، از دیگر ابزارهای هنری است که قرآن برای رساندن پیام خویش از آن بهره می‌گیرد. (علی الصغیر، ۱۹۹۹: ۱۹)

تصویرگری در قرآن

آنچه در این قسمت در صدد تبیین آنیم، مربوط به تصویرگری‌های قرآن در موضوعات مختلف است. «غایت هنر در آن است که هرگونه احساس خفته، تمایلات و اشتیاق را در انسان بیدار کند، در آنها جان بدمد، دل را سرشار کند و همه چیز را برای انسان‌های رشدیافته و رشدنکرده، احساس‌پذیر کند. هنر تصویرگری می‌تواند آنچه را که عاطفهٔ انسان در درونی‌ترین و نهفته‌ترین زوایای خود دارد، تجربه کند و بپروراند. آنچه را که در ژرفا و جنبه‌های مختلف نهاد انسان وجود دارد به بخش جنبش درآورد و برانگیزد و آنچه را که روح علاوه‌بر این‌ها در اندیشه و در فکرت خود اندوخته است و ذاتی و والاست، مانند شکوه، نجابت، ابدیت و حقیقت برای احساس و مشاهده، قابل تمتع کند...» (فتح‌الهی، ۱۳۸۹: ۴۹۹)

سیوطی، معتقد بود «که یکی از اهداف تمثیل‌های قرآن، به تصویر کشیدن مقصود در قالب محسوس است.» (سیوطی، ۲/ ۱۳۸۴) مثال‌هایی از این‌گونه تصاویر به اختصار و اشاره‌وار، چنین است: ﴿إِنَّ رَبَّكُمُ اللهُ الذی خَلَقَ السَّماواتِ وَالارضَ فی سِتة أیامٍ ثُمَّ استوی عَلَی العَرشِ یُغشی اللَیلَ النَّهارَ یَطلُبُهُ حثیثاً وَ الشَّمسَ والقَمَرَ والنجومَ مُسَخَّراتٍ بِأمرِهِ ألا لَهُ الخلقُ والامرُ تبارکَ اللهُ رَبُّ العالمینَ﴾ (در حقیقت پروردگار شما آن خدایی است که آسمانها و زمین را در شش روز آفرید؛ سپس بر عرش [جهانداری] استیلا یافت. روز را به شب که شتابان آن را می‌طلبد می‌پوشاند و [نیز] خورشید و ماه و ستارگان را که به فرمان او رام شده‌اند [پدید آورد]. آگاه باش که [عالم] خلق و امر از آن اوست. فرخنده خدایی

سال دهم
شمارهٔ دوم
پیاپی: ۱۹
پاییز و زمستان
۱۴۰۵

است پروردگار جهانیان.) «در این آیه، استعاره‌ای به کار گرفته شده است که شنونده با شنیدن آن، پادشاهی در خیال خویش می‌سازد که از ادارهٔ قلمرو حکومت خویش فارغ شده است و... هرچند برای خدا نه تختی است و نه جلوسی.» (طباطبایی، ۵/ ۱۳۷۹)

آیهٔ دیگری که یک تصویر ترسناک را ارائه می‌کند این چنین است: ﴿قَدْ مَكَرَ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ فَأَتَى اللَّهُ بُنْيَانَهُم مِّنَ الْقَوَاعِدِ فَخَرَّ عَلَيْهِمُ السَّقْفُ مِن فَوْقِهِمْ وَأَتَاهُمُ الْعَذَابُ مِنْ حَيْثُ لَا يَشْعُرُونَ﴾ (پیش از آنان کسانی بودند که مکر کردند. [ولی] خدا از پایه بر بنیانشان زد؛ در نتیجه از بالای سرشان سقف بر آنان فرو ریخت و ازآنجاکه حدس نمی‌زدند عذاب به سراغشان آمد.) «این آیه، نکته‌ای را یادآور می‌شود که مربوط به تصویرگری قرآن است. با وجود واژهٔ «سقف» نیازی به قید «مِن فوقِهِم» نبود؛ زیرا روشن است که سقف در بالای سر قرار می‌گیرد، اما این ترکیب و قید که به نظر اطناب می‌آید به شنونده کمک می‌کند که وضع وحشتناک و هراس‌آوری را که گروهی به آن گرفتار شدند، بهتر و روشن‌تر تصور کند.» (درویش، ۱۴۰۸) مثال دیگری از تصویرگری قرآن آیهٔ ﴿وَلَمَّا سُقِطَ فِي أَيْدِيهِمْ وَرَأَوْا أَنَّهُمْ ضَلُّوا قَالُوا لَئِن لَّمْ يَرْحَمْنَا رَبُّنَا وَيَغْفِرْ لَنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ﴾ (و چون انگشت ندامت گزیدند و دانستند که واقعاً گمراه شده‌اند، گفتند اگر پروردگار ما به ما رحم نکند و ما را نبخشاید، قطعاً از زیانکاران خواهیم بود.) بر هم زدن دست‌ها، کنایه از شدت ندامت و حسرت است. خداوند برای بیان میزان پشیمانی آنان، گزارشی مختصر از وضع روحی آنان می‌دهد و در این گزارش به تصویری کوتاه از بر هم زدن دست‌ها، بسنده می‌کند. مثال دیگری که دو تصویر را هم‌زمان ترسیم می‌کند آیهٔ «وَ ضَرَبَ اللَّهُ مثلاً قَرْيَةً كَانَتْ آمِنَةً مطمَئِنَّةً يَأْتِيهَا رِزْقُهَا رَغَداً من كُلِّ مَكَانٍ فَكَفَرَتْ بِأَنعُمِ اللَّهِ فَأَذَاقَهَا اللَّهُ لِبَاسَ الْجُوعِ والخَوفِ بِما كَانُوا يَصنَعونَ.» (و خدا شهری را مثل زده است که امن و امان بود [و] روزیش از هر سو فراوان می‌رسید؛ پس [ساکنانش] نعمت‌های خدا را ناسپاسی کردند و خدا هم به سزای آنچه انجام می‌دادند، طعم گرسنگی و هراس را به [مردم] آن چشانید). در این آیه، علاوه‌بر حس‌آمیزی غریبی که وجود دارد، تصویری گویا و روشن از وضع کافران نیز آمده است. تصویری که از این آیه در ذهن شنونده ساخته می‌شود، لباس‌هایی از جنس گرسنگی و بیم است که بر تن کافران کرده‌اند. این تصویر بسی گویاتر از بیان صریح و مستقیم دربارهٔ ترس و گرسنگی کافران در روز جزا است.

قرآن کتاب هدایت و تربیت انسان است. برای تربیت انسان شیوه‌های گوناگونی را به خدمت گرفته است تا بتواند بالاترین نفوذ و تأثیرگذاری بر انسان را داشته باشد. یکی از شیوه‌های به کار رفته در تربیت انسان ارائهٔ تصویر از یک پیام است که آن تصویر و عواطف و احساسات مخاطب را برانگیزد و او را به تفکر و اندیشه فرا خواند. این شیوه، ترکیب و

ساختار خاصی دارد: «ساختار پیام‌های قرآن، ادبی است. در ساختار ادبی، چهار عنصر "اندیشه"، "عاطفه"، "خیال" و "اسلوب تعبیر" وجود دارد». اندیشهٔ عاطفه و خیال، عناصر معنوی یک متن و اسلوب تعبیر عنصر مادی آن به حساب می‌آید.

عنصر اندیشه به میزان برانگیخته شدن شنونده و خواننده برای تفکر پیرامون مفهوم موجود در تصویرِ ارائه‌شده از جهان هستی، انسان و زندگی می‌توان مورد بررسی قرار داد. در قرآن، دو نکته از عاطفه استنباط می‌شود: نکتهٔ اول اینکه منظور تهییج عواطف مخاطب است که از طریق اسلوب بیانی، تصویرگری موسیقی الفاظ و ساختار هنری منحصربه‌فرد قرآن صورت می‌گیرد تا او را جلب و تغییر و تعدیل لازم را در ابعاد شناخت، عاطفه و رفتار او ایجاد کند. نکتهٔ دوم آنکه در تصویرهای قرآن، عواطف و احساسات شخصیت‌ها و قهرمانان در موقعیت‌ها، صحنه‌ها و حوادث گوناگون به شکلی بدیع و بی‌بدیل به تصویر کشیده شده است که این موضوع هم در تهییج عواطف مخاطب نقش عمده‌ای دارد.

عنصر خیال در آیات قرآن مربوط به مخاطب است که با شنیدن و خواندن آن آیات، تصوری از پیام آیات در ذهن خود می‌سازد و سپس معنای انتزاعی آن را می‌یابد. تمام پیام‌های قرآن دارای عنصر «اندیشه» و «اسلوب ادبی» است. دو عنصر «خیال» و «عاطفه» در قرآن وجود دارد، اما این دو عنصر موجود در قرآن با آثار ادبی، تفاوت دارد. قرآن امور غیرواقعی را در قالب تصویر، ارائه نکرده است. آنچه قرآن در قالب تصویر ارائه نموده، همگی واقعی هستند. این نکته یکی از تفاوت‌های اساسی تصویرهای قرآن با دیگر تصاویر ارائه‌شده در آثار ادبی است.

تصویرسازی ابزار مناسب و مخصوص اسلوب قرآنی است و هدفش آرایش تزیین اسلوب بیانی به صور خیال معروف در علم بیان نیست، بلکه یک قانون کلی و عام در سراسر آن است که به معنی یکدیگر توجه دارد و از حرکت و پویایی و... برخوردار است؛ به یک مثال در این مورد توجه کنید: ﴿إِنَّ الذینَ کَذَّبوا بِایاتِنَا وَاستَکبَرُوا عَنها لا تُفَتَّحُ لَهُم أبوابُ السَّماء و لا یَدخلونَ الجنَّة حَتَّی یَلِجَ الجَمَلُ فی سَمِّ الخیاطِ وَکَذلِکَ نَجزی المُجرمینَ﴾ (به‌واقع کسانی که آیات ما را دروغ شمردند و از [پذیرفتن] آنها تکبر ورزیدند، درهای آسمان برایشان گشوده نمی‌شود و در بهشت در نمی‌آیند، مگر شتر در سوراخ سوزن داخل شود و اینگونه خلافکاران را کیفر می‌دهیم.) (اعراف:۴۰) قرآن کریم یک معنای انتزاعی را در قالب تصویر به مخاطب خود ارائه می‌دهد. قرآن تکذیب‌کنندگان و مستکبران را از ورود به بهشت ممنوع و غیرممکن اعلام می‌کند. این ممنوعیت در قالب تصویر «گشودن درهای آسمان و ورود شتر از سوراخ سوزن» به تصویر می‌کشد. این تصویر زنده، پویا و متحرک است. این دو تصویر در ذهن مخاطب وارد شده و با عبور از ذهن و خیال او معنای مجرد

سال دهم
شمارهٔ دوم
پیاپی: ۱۹
پاییز و زمستان
۱۴۰۵

و انتزاعی محرومیت از نعمت بهشت را به تصویر می‌کشد.

انواع تصویرسازی

تصویرگری از جهات گوناگون قابل تقسیم‌بندی است که به چند مورد آن اشاره می‌شود.

مواد و محتوای تصویر

یکی از تقسیم‌بندی‌های تصویر از جهت مواد و محتوای تشکیل‌دهندهٔ آن است. منظور از مواد، عناصر مادی موجود در تصویر است؛ مانند طبیعت، حیوانات، انسان و ... و منظور از محتوا، پیامی است که در قالب تصویر به مخاطب ارائه می‌شود.

آیات بسیاری از قرآن برای به تصویر کشیدن یک پیام از موادی کمک می‌گیرند تا زمینهٔ پذیرش مخاطب خود را فراهم کند؛ برای مثال در آیهٔ ﴿وَ قالَ المَلِکُ إِنّی أری سَبعَ بَقَراتٍ سِمانٍ یأکُلُهُنَّ سَبعٌ عِجافٌ وَ سَبعَ سُنبُلاتٍ خُضرٍ وَ أخَرَ یابِساتٍ یا أیُّها المَلأ أفتُونی فِی رُویایَ إِن کُنتُم لِلرؤیَا تَعبُرونَ﴾ (و پادشاه [مصر] گفت من در [خواب] دیدم هفت گاو فربه است که هفت [گاو] لاغر آنها را می‌خورند و هفت خوشهٔ سبز و [هفت خوشهٔ] خشکیدهٔ دیگر. ای سران قوم! اگر خواب تعبیر می‌کنید، دربارهٔ خواب من به من نظر دهید) (یوسف: ۴۳). در این آیه، از هفت گاو چاق «هفت گاو لاغر»، «هفت سنبلهٔ سبز» و «هفت سنبلهٔ خشک» باعنوان مواد تشکیل دهندهٔ این تصویر است و آیهٔ ﴿اُولَئِکَ لَهُم جَنَّاتُ عَدنٍ تَجری مِن تَحتِهِمُ الانهارُ یُحَلَّونَ فِیها مِن أساوِرَ مِن ذَهَبٍ وَ یلبَسونَ ثِیاباً خُضراً مِّن سُندُسٍ وَ إِستبرقٍ مُتَّکِئِینَ فِیها عَلَی الأرائِکِ نِعمَ التّوابُ وَ حَسُنَت مُرتفقاً﴾ (کسانی که بهشتهای عدن به ایشان اختصاص دارد که از زیر [قصرها] شان جویبارها روان است در آنجا با دستبندهایی از طلا آراسته می شوند و لباس هایی سبز از پرنیان لطیف و حریر زبر می پوشند در آنجا بر سریرها تکیه می‌زنند چه خوش پاداش و چه عالی تکیه گاهی) (کهف: ۳۱). در این آیه، از «دستبند طلایی»، «لباس سبزرنگ ابریشمی» و «تخت‌ها» باعنوان مواد تشکیل‌دهندهٔ این تصویر یاد شده است.

چهار عنصر یک متن ادبی در این دو آیه، وجود دارد. اندیشه دربارهٔ اینکه چگونه گاوهای لاغر و سنبله‌های خشک، گاوهای چاق و سنبله‌های سبز را می‌خورند و جانبخشی (تشخیص) به سنبله‌ها نوعی تخیل است.

پیام‌های تصویری آیه

محتوای آیه دارای لااقل چهار پیام است که عبارت‌اند از:

۱- نهرهای بهشتی از زیر درختان و از زیر قصرهای بهشتی جاری هستند.

۲- بهره‌منـدی بهشـتیان از زیـورآلات، نشـان می‌دهـد کـه انسـان فطرتـاً زیـور و آرایـش را دوست دارد.

۳- ایمـان و عمـل بـه دسـتورات الهـی و دوری از تجملات حـرام در دنیا، رمز رسـیدن به تجملات ابدی در آخرت است.

٤- معـاد، روحانـی و جسـمانی اسـت. چـون اگر معـاد روحانی بـود، نیازی به طـلا و حریر نبود. (قرائتی، جلد/ ١٦٧)

تقسیم تصویر

تصویر به مفرد یا سـاده و مرکب یا متداخل تقسـیم می‌شـود. تصویر مفرد نیز به مجمل و مفصل تقسیم می‌گردد.

• تصویـر مفـرد مجمل، از دو پدیدهٔ بسـیط تشـکیل می‌شـود که از اجتمـاع آن دو، پدیدهٔ سومی به وجود می‌آید. آیهٔ ﴿أم تَحسَبُ أنَّ أکثرَهُم یَسمَعُونَ أو یَعقِلُونَ إن هُم إلا کَالأنعامِ بَل هُم أضلُّ سبیلاً﴾ (یا گمان داری که بیشترشـان می‌شـنوند یا می‌اندیشـند آنان جز مانند سـتوران نیسـتند، بلکه گمراه‌ترند) (فرقان: ٤٤). عبارت ﴿إن هُم إلا کَالأنعَامِ﴾ یک تصویر مفرد است. در این عبارت قرآنی، تصویر کافران به چهارپایان تشبیه شده است. دو تصویر مفرد «کافران» و «چهارپایان» تصویر سوم را برای نتیجه بیان می‌دارد. تصویر سوم عدم درک و فهم کافران است که وجه مشترک دو تصویر اول و دوم است.

• تصویر مفرد مفصل، این نوع تصویر از دو پدیدهٔ بسیط تشکیل می‌شود که چند ویژگی مشـترک در ایـن دو تصویـر وجـود دارد؛ آیـهٔ ﴿خُشَّـعاً أبصارُهُـم یَخرُجُونَ مِـنَ الاجداثِ کَأنَّهُم جَرادٌ مُنتَشِرٌ﴾ (در حالی که دیدگان خود را فروهشـته اند چون ملخهای پراکنده از گورها[ی خود] برمی آیند) (قمر: ٧). در این آیه، دو تصویر مفرد وجود دارد: «سـر برآوردن انسـان‌ها از قبـر» و «پراکنـده بودن، همچون ملخ». در این دو تصویر، عناصر مشـترکی وجود دارد که به چنـد مورد آن اشـاره می‌شـود. اول: خیزش؛ انسـان‌ها و ملخ‌هـا از جایـی برمی‌خیزند، دوم: پراکندگی؛ دو گروه به سویی پراکنده می‌شوند. سوم: درهم‌ریختگی.؛ چهارم: تراکم؛ پنجم: غوغا و آشوب. این عناصر مشترک میان دو تصویر، گویای این مطلب است که ویژگی‌های گوناگونی باید در یک تصویر مفرد شـکل بگیرد تا تصویری مانند خروج ناگهانی انسـان‌ها از قبر تصور شود.

قرآن هرگاه بخواهد توجه مخاطب را به یک پدیدهٔ گذرا در لابه‌لای پدیده‌های دیگر جلب کند، از تصـویر مفرد بهـره می‌برد؛ مانند این آیه: ﴿أفلَا یَتَدبَّرونَ القُرآنَ أم عَلَی قُلُوبٍ أقفالُها﴾ (آیا به آیات قرآن نمی‌اندیشند یا [مگر] بر دلهای‌شان قفل‌هایی نهاده شده است.) در این

سال دهم
شمارهٔ دوم
پیاپی: ۱۹
پاییز و زمستان
۱۴۰۵

آیه، قفل خوردن بر دل‌ها یک تصویر ساده است که وضعیتی سریع و گذرا که تدبر در قرآن است، ایجاب می‌کند.

تصویر مرکب

• تصویر مرکب، یک مجموعه تصویر کلی است که از چند تصویر مرتبط با هم تشکیل شده و لایه‌ها و ابعاد گوناگون دارد. آیهٔ ذیل بهترین شاهد برای تصویر مرکب است: ﴿اللّهُ نورُ السَّماواتِ وَالأرضِ مَثَلُ نُورِهِ كَمِشكاةٍ فِيها مِصباحٌ فِي زُجاجةٍ الزُّجاجةُ كَأنَّها كَوكَبٌ دُرِّيٌّ يُوقَدُ مِن شَجرةٍ مباركةٍ زيتُونةٍ لا شَرقيةٍ وَ لا غَربيةٍ يَكادُ زيتُها يُضيءُ وَلَو تَمسَسهُ نارٌ نورٌ على نُورٍ يَهدي اللّهُ لِنورِهِ مَن يَشاءُ وَ يَضرِبُ اللّهُ الأمثالَ لِلناسِ وَاللّهُ بِكلِ شَيءٍ عَليمٌ﴾ (خدا نور آسمان‌ها و زمین است؛ مثل نور او چون چراغ‌دانی است که در آن چراغی و آن چراغ در شیشه‌ای است. آن شیشه گویی اختری درخشان است که از درخت خجسته زیتونی که نه شرقی است و نه غربی، افروخته می‌شود. نزدیک است که روغنش هرچند بدان آتشی نرسیده باشد، روشنی بخشد؛ روشنی بر روی روشنی است. خدا هر که را بخواهد با نور خویش هدایت می‌کند و این مثل‌ها را خدا برای مردم می‌آورد و خدا به هر چیزی داناست) (نور: ۳۵). در این آیه، «نور و قندیل»، «چراغ و بلور»، «بلور و ستارهٔ پرفروغ» تصاویر مفرد است که در مجموع، یک تصویر می‌سازد.

تصویر مرکب در جایی کاربرد دارد که بخواهیم مخاطب خود را به یک پدیدهٔ عمومی و جهان‌شمول (مثل ایمان و کفر) و آثار مترتب بر آن که نیازمند تفکر عمیق است، دعوت کنیم. در آیهٔ فوق، تمام تصاویر مفرد با هم همسو شده‌اند تا یک تصویر مرکب از نور خدا را به ذهن و دل مخاطب برسانند. این نور در معنای انتزاعی آن، با ایمان، بهشت، هدایت و ائمه(ع) تطبیق داده شده است. نمونهٔ دیگری از تصویر مرکب را در آیهٔ ﴿أو كَظُلُماتٍ فِي بَحرٍ لِجِّيٍّ يَغشاهُ مَوجٌ مِّن فَوقِهِ موجٌ مِّن فَوقِهِ سَحابٌ ظُلُماتٌ بَعضُها فَوقَ بَعضٍ إِذا أُخرَجَ يَدهُ لَم يَكَد يَرَاهَا وَ مَن لم يَجعَلِ اللّهُ لَهُ نُوراً فَما لَهُ مِن نورٍ﴾ (یا [کارهایشان] مانند تاریکی‌هایی است که در دریایی ژرف است که موجی آن را می‌پوشاند [و] روی آن موجی [دیگر] است [و] بالای آن ابری است، تاریکی‌هایی است که بعضی بر روی بعضی قرار گرفته است. هرگاه [غرفه] دستش را بیرون آورد، به زحمت آن را می‌بیند و خدا به هرکس نوری نداده باشد، او را هیچ نوری نخواهد بود) (نور:۴۰). در این آیه، چند تصویر جزئی گوناگون مانند «اعماق دریا»، «امواج متلاطم» و «ابر سیاه» پی‌درپی آمده است تا یک تصویر کلی را تشکیل دهد که با رفتار کافری که در وادی گمراهی و جمود فکری زندگی می‌کند، تناسب داشته باشد. تصویر مرکب این آیه، قسمت اخیر آن، یعنی ﴿وَ مَن لم يَجعَلِ اللّهُ لَهُ نُوراً

فَما لَهُ مِن نورٍ﴾، است که وضعیت کافر را در قالب فرو رفتن در ظلمت‌های گوناگون که راه خروجی ندارد، به تصویر کشیده است. نمونهٔ دیگری از آیات قرآن که تصویر مرکب را ارائه می‌نماید، آیهٔ ﴿یا أَیُّها الَّذینَ آمَنُوا لا تُبطِلُوا صَدَقاتِکُم بِالمَنِّ وَالأذی کَالذِی یُنفِقُ مَالَهُ رِئَا النَّاسِ وَ لا یُؤمِنُ بِاللهِ وَالیومِ الآخِرِ فَمَثَلُهُ کَمَثَلِ صَفوَانٍ عَلیهِ تُرابٌ فَأَصَابَهُ وَابِلٌ فَتَرَکَهُ صَلداً لا یَقدِرُونَ عَلَی شَیءٍ مِّما کَسَبوا وَاللهُ لا یَهدی القَومَ الکافِرینَ﴾ (ای کسانی که ایمان آورده‌اید، صدقه‌های خود را با منت و آزار، باطل مکنید؛ مانند کسی که مالش را برای خودنمایی به مردم، انفاق می‌کند و به خدا و روز بازپسین ایمان ندارد. پس مَثَلِ او همچون مَثَلِ سنگ خارایی است که بر روی آن، خاکی (نشسته) است و رگباری به آن رسیده و آن (سنگ) را سخت و صاف بر جای نهاده است. آنان (= ریاکاران) نیز از آنچه به دست آورده‌اند، بهره‌ای نمی‌برند؛ و خداوند گروه کافران را هدایت نمی‌کند) (بقره: ٢٦٤). مشخصهٔ این نوع تصویر مرکب، تأثیر و اعجاب‌برانگیزی چشم‌گیر آن است؛ زیرا این تصویر مرکب به تصویر دیگری که از نظر ساختار همانند است، متکی است به شکلی که این تصویر ساختاری دوگانه می‌یابد. تصویری که این آیه ارائه می‌دهد در مرحلهٔ نخست، دو جنبه دارد: «باطل کردن صدقه با منت و آزار و انفاق ریاکارانه»؛ جنبهٔ دوم تصویر ترکیبی دوگانه دارد. در ترکیب هر تصویر از این نوع، معمول این است که شیئی مورد تشبیه خود، محل تشبیهی دیگر باشد (یعنی مشبهٌ‌به، خود مشبهی در یک تشبیه جدید باشد). این جنبه اعجاب‌برانگیزی هنری خاصی دارد که در تصویر متداخل به چشم می‌خورد. این آیه، چنین تصویر متداخلی را ارائه می‌دهد. تصویرهای مرکب معمولاً در قالب تشبیه مرکب یا داستان‌واره ارائه می‌شود. آیهٔ مذکور در قالب تشبیه مرکب آمده است. قرآن برای تبیین مسائل مبتلا به مردم که نیازمند تحلیل و تبیین دقیق است از تصویر مرکب کمک می‌گیرد تا مخاطب آن را راحت‌تر درک کند و برای ادراک آنها از مقارنه و مقایسهٔ موقعیت محسوس‌تر و قابل‌تجربهٔ همگانی بهره می‌برد. نمونهٔ آن، آیهٔ ﴿اعلَموا أَنَّما الحیاةُ الدّنیا لَعِبٌ وَلَهوٌ وَزِینَةٌ و تفاخُرٌ بَینَکُم و تَکاثُرٌ فِی الاموالِ والاولادِ کَمَثَلِ غَیثٍ أعجبَ الکُفَّارَ نَباتُهُ ثُمَّ یَهیجُ فَتَراهُ مُصفرًّا ثُمَّ یَکُونُ حُطاماً وَ فی الاخرةِ عذابٌ شَدیدٌ وَ مغفِرةٌ مِّن اللهِ وَ رِضوانٌ وَمَا الحیاةُ الدنیا إِلا مَتَاعُ الغُرُورِ﴾ (بدانید که زندگی دنیا، درحقیقت، بازی و سرگرمی و آرایش و فخرفروشی شما به یکدیگر و زیاده‌خواهی در اموال و فرزندان است. [مَثَلِ آنها] چون مَثَلِ بارانی است که کشاورزان را رستنی آن [باران] به شگفتی اندازد؛ سپس [آن کشت] خشک شود و آن را زرد بینی؛ آنگاه خاشاک شود و در آخرت [دنیاپرستان را] عذابی سخت است و [مؤمنان را] از جانب خدا آمرزش و خشنودی است و زندگانی دنیا جز کالای فریبنده نیست) . (حدید:٢٠)

سال دهم
شمارهٔ دوم
پیاپی: ۱۹
پاییز و زمستان
۱۴۰۵

این آیه، زندگی دنیایی انسان و مراحل عمر آدمی را به پنج مرحله تقسیم کرده و آن را با بارش باران و رویش گیاهان مقایسه کرده است. این مراحل بدین شکل به تصویر کشیده شده است.

مرحلهٔ اول: «لعب» یا بازی‌های کودکانه دورهٔ کودکی که در زندگی گیاهی به بارش باران و رویش طبیعت مثال زده شده و با واژهٔ «غیث» به آن اشاره شده است. دو واژهٔ «لعب» و «غیث» در برابر هم قرار گرفته و یک تصویر می‌سازد.

مرحلهٔ دوم: «لهو» یا خوشی‌های باطل دورهٔ نوجوانی که به شگفت‌انگیزی گل و گیاه مثال زده و این که کفار از آن شگفت‌زده می‌شوند ﴿أعجبَ الکُفَّارَ نَباتُهُ﴾.

مرحلهٔ سوم: «زِینَةٌ» یا خودآرایی و جلوه‌گری دورهٔ جوانی که به اوج شکوفایی و زیبایی گل و گیاه تشبیه شده و با عبارت «ثُمَّ یَهیجُ» بیان گردیده است.

مرحلهٔ چهارم: «تفاخُرٌ بَینَکُم» یا فخرفروشی و خودستایی انسان در میان‌سالی به‌خاطرِ موقعیت‌های دنیایی که با پژمردگی و افول زیبایی گل و گیاه مقایسه شده و با عبارت «فَتَراهُ مُصفرًّا» آمده است.

مرحلهٔ پنجم: «تَکاثُرٌ فِی الاموالِ والاولادِ» یا حرص برای افزودن اموال و فرزندان در پایان عمر که با پوسیدگی و نابودی گل و گیاه مقایسه شده و با عبارت ﴿ثُمَّ یَکُونُ حُطاماً﴾ به آن اشاره شده است.

قرآن در سه مرحلهٔ «کودکی»، «نوجوانی» و «جوانی و بزرگسالی»، تصویری زیبا و جذابرا ارائه نموده تا توجه مخاطب را جلب نماید و به نوعی حس بصری انسان را به خدمت گرفته تا دو تصویر مرکب که هدف اصلی این آیه است را ارائه نماید. دو تصویر نهایی، وضعیت کفار و مؤمنان در آخرت و زندگی اخروی آنها است که کفار در عذاب سخت گرفتار و مؤمنان در پناه آمرزش و خشنودی خدا از نعمات بهشتی برخوردارند. ارائهٔ این همه تصویر یک نتیجهٔ نهایی دارد و یک پیام به مخاطبان خود القا می‌کند و آن نتیجه و پیام این است که زندگی دنیایی ازبین‌رفتنی است و هر کسی که به آن دل ببندد، دچار عذاب زندگی اخروی خواهد شد. (جعفری، ۱۳۶۵)

تصویر داستان‌واره یا تشبیه تمثیلی

نوعی از تصاویر مرکب است که براساسِ یک حکایت واقعی یا فرضی بنا شود؛ به شرط اینکه از یک قهرمان یا یک حادثهٔ مفرد و گذرا تجاوز نکند. مثال برای چنین تصویری آیهٔ ۲۶۶ از سورهٔ بقر است: ﴿أیَودُّ أحَدُکُم أن تکُونَ لَهُ جَنَّةٌ مِّن نخیلٍ وَأعنابٍ تَجری مِن تَحتِها الانهارُ لَهُ فِیها مِن کُلِّ التَّمراتِ وَاصابَهُ الکِبرُ وَلَهُ ذُرِّیَّةٌ ضُعَفاء فَاُصابَهَا إِعصارٌ فِیهِ نارٌ

فَاحتَرَقَت کَذلِکَ یُبَیِّنُ اللهُ لَکُم الایاتِ لَعلَّکُم تَتَفَکَّرونَ﴾ (آیا کسی از شما دوست دارد که باغی از درختان خرما و انگور داشته باشد که از زیر آنها نهرها روان است و برای او در آن (باغ) از هر گونه میوه‌ای (فراهم) باشد و درحالی‌که او را پیری رسیده و فرزندانی خردسال دارد، (ناگهان) گردبادی آتشین بر آن (باغ) زند و (باغ یکسر) بسوزد؟ این‌گونه، خداوند آیات (خود) را برای شما روشن می‌گرداند؛ باشد که شما بیندشید).

تصویر فوق در ضمن بحث از انفاق، آمده است. در این تصویر، به‌جایِ آنکه یکی از ادات تمثیل یا تشبیه طرف دیگر تصویر را تشکیل دهد، یک «حکایت»، طرف دیگر را تشکیل داده است. داستان، قهرمانی را فرض می‌کند که صاحب باغی از خرما و انگور است که نهرهای روان از زیر درختان جاری است. قهرمان به سن پیری رسیده، درحالی‌که خاندان و فرزندانی ضعیف را اداره می‌کند؛ در این میان، ناگهان تندبادی بر باغ می‌وزد و آتشی را در آن می‌گستراند و باغ را می‌سوزاند. حالت و وضعیت روحی و روانی این قهرمان در چنین موقعیتی، چگونه است؟ در این آیه، چنین موقعیتی به تصویر کشیده شده است.

این تصویر تمثیلی، یک قهرمان، یک رخداد طبیعی، یک محیط و یک عنصر غافل‌گیرکننده دارد. در این تصویر، یک مقایسه وجود دارد که به‌جایِ ادات تشبیه به یک حکایت کوتاه برای طرف دوم تصویر، متوسل شده است.

تصویرگری با تصاویر متضاد

یکی دیگر از شیوه‌های تصویرگری قرآن، ارائهٔ تصاویر متضاد است. قرآن برای اقناع مخاطبان خود از شیوهٔ مقابله و مقایسه بهرهٔ فراوانی می‌برد. تصاویر متضاد بسیار راحت‌تر و سریع‌تر درک می‌شوند و مخاطب به‌وسیلهٔ آن با حقیقت هریک از تصاویر آشنا می‌شود و این بهترین راه برای به اندیشه واداشتن مردم و ارائهٔ حقایق به آنها است. آیهٔ ﴿مَثَلُ الفَریقَینِ کَالأعمَی و الاصمِّ والبصیرِ والسَّمیعِ هَل یَستویانِ مَثلاً أفلا تذکرونَ﴾ (مثل این دو گروه چون نابینا و کر [در مقایسه] با بینا و شنوا است. آیا در مثل یکسانند؟ پس آیا پند نمی‌گیرید) (هود: ۲۴). در این آیه، دو گروه با هم مقایسه شده است؛ کافر با عنوان «نابینا» و «ناشنوا» و مؤمن باعنوانِ «بینا» و «شنوا»، هم‌زمان با هم مقایسه شده است. نابینایی و ناشنوایی به گمراهی و ضلالت و بینایی و شنوایی به هدایت و رشد ختم خواهد شد. آیهٔ دیگری که با ارائهٔ تصاویر متضاد می‌خواهد دو نگرش ایمان و کفر را که یکی حق و دیگری باطل است و هم‌زمان با آن انسان مؤمن و وضعیت آیندهٔ او و موقعیت کافر و آیندهٔ او را به تصویر کشیده است، عبارت است از: ﴿وَ قُلِ الحَقُّ مِن ربِّکُم فَمَن شاء فَلیومِن وَ مَن شَاء فَلیَکفُر إنّا اعتدنا لِلظالمینَ ناراً أحاطَ بِهِم سُرادِقُها وَإن یَستغیثوا یُغاثُوا بِماء کالمُهلِ یَشوی الوُجُوهَ بِئسَ

سال دهم
شمارهٔ دوم
پیاپی: ۱۹
پاییز و زمستان
۱۴۰۵

الشرابُ وَسَاءت مُرتفقاً * إِنَّ الذينَ آمنوا و عَمِلوا الصَّالحاتِ إِنّا لا نُضيعُ أجرَ مَن أحسنَ عَمَلاً * أولئِکَ لَهُم جَنَّاتُ عَدنٍ تجری مِن تَحتِهِمُ الانهارُ يُحَلَّونَ فيها مِن أساورَ مِن ذَهَبٍ و يَلبسُونَ ثياباً خُضراً من سُندُسٍ وإِستبرقٍ مُتكئينَ فِيها على الارائِکِ نِعمَ الثَّوابُ وَ حَسُنَت مُرتفقاً﴾ (و بگو حق از پروردگارتان [رسیده] است؛ پس هرکه بخواهد، بگرود و هرکه بخواهد، انکار کند که ما برای ستمگران آتشی آماده کرده‌ایم که سراپرده‌هایش آنان را دربرمی‌گیرد و اگر فریادرسی جویند، به آبی چون مس گداخته که چهره‌ها را بریان می‌کند، یاری می‌شوند. وه! چه بد شرابی و چه زشت جایگاهی است [کسانی که ایمان آورده و کارهای شایسته کرده‌اند [بدانند که] ما پاداش کسی را که نیکوکاری کرده است، تباه نمی‌کنیم]! آنانند که بهشت‌های عدن به ایشان اختصاص دارد که از زیر [قصرها]شان جویبارها روان است. در آنجا با دستبندهایی از طلا آراسته می‌شوند و جامه‌هایی سبز از پرنیان نازک و حریر ستبر می‌پوشند. در آنجا بر سریرها تکیه می‌زنند؛ چه خوش پاداش و نیکو تکیه‌گاهی!) در این آیات یک تصویر از انتخاب انسان، یک تصویر از حق و باطل، یک تصویر از ایمان و کفر، یک تصویر از وضعیت مؤمن و تصویر از وضعیت کافر در قالب کلمات و جملات، آمده است. این مقایسه و مقارنه، یک هدف دارد؛ آن هدف متقاعد کردن مخاطب برای پذیرش ایمان و انجام عمل صالح و بهره‌مندی از آثار معنوی آن است.

نتیجه

قرآن کتاب هدایت به ایمان و شورانگیزی است. برای همین از ابزارهای زبانی در شوریدن حس و خیال و عقل انسان فراوان بهره می‌برد. از وجوه علوم بلاغت و تصویرگری که همه در راستای یک هدفند و آن حیات‌بخشی به انسان است، از عبارات شیوا، آهنگین، جذاب و اسلوب بیانی بدیع استفاده می‌کند؛ چنانکه نه فقط مؤمنان، بلکه دشمنان خود را به سوی خود جذب می‌نماید. برای منظور خود، تصویرگری می‌کند و از شیوه‌های گوناگون اقناعی، ازجمله تشبیه، استعاره، تشخیص مکنیه، مجاز و تمثیل ،استفاده می‌کند. تصویرسازی قرآنی به‌گونه‌ای است که خوانندهٔ آیات فراموش می‌کند، این کلامی که خوانده می‌شود، به شکل حادثه یا منظره‌ای برای او جلوه می‌کند و حقیقتاً تصور می‌کند که در خود حیات است نه حکایت از حیات.

تصویرگری قرآن با تصویرگری اقناع‌کنندگان دیگر، تفاوت دارد. این تفاوت در موضوع و هدف، بسیار متمایز است. موضوعات مطرح در تصاویر قرآنی مربوط به جهان هستی، یگانگی خداوند، زندگی دنیایی انسان، گذرا بودن این زندگی، آخرت و زندگی همراه با رنج و عذاب یا همراه با نعمات بهشتی، ایمان و کفر، رفتار مؤمنانه و کافرانه و منافقانهٔ انسان است.

هدف تصـویرگری قـرآن، متقاعد سـاختن انسـان به پیام‌های الهـی ارائه‌شـده در قالب تصـاویر اسـت. کارکـرد دینـی تصویر محـدود نیسـت، بلکـه دربردارنده نگرش اسـلامی به زندگـی، هسـتی و انسـان اسـت کـه در آن تصویرها و صحنه‌ها بـرای تحقق غـرض دینی با بافت و تناسب این ساختار هنری مبتنی بر تصویر موجود در سبک قرآنی سازگاری دارند.

سال دهم
شمارهٔ دوم
پیاپی: ۱۹
پاییز و زمستان
۱۴۰۵

منابع

قرآن کریم
نهج البلاغه،
انوری، حسن (۱۳۸۴). ***«فرهنگ بزرگ سخن»***، چاپ چهارم. تهران: انتشارات سخن.
آقا حسینی، حسین و زهرا آقا زینالی (۱۳۸۶). ***«مقایسه اجمالی صور خیال در بلاغت فارسی و انگلیسی»***، نشریهٔ علمی- پژوهشی گوهر گویا، شمارهٔ یک، بهار، صفحات ۴۹-۷۷.
پراتکانیس، آنتونی و الیوتی آرنسون (۱۳۸۴). ***«عصر تبلیغات»***، ترجمهٔ کاووس سید امامی و محمد صادق عباسی، چاپ چهارم. تهران: انتشارات سروش.
جعفری، محمدتقی (۱۳۶۵). ***«زیبایی و هنر از دیدگاه اسلام»***، چاپ اول. تهران: دفتر نشر و فرهنگ اسلامی.
درویش، محی الدین (۱۴۰۸ ق). ***«اعراب القرآن و بیانه»***، چاپ اول. دمشق: دار ابن کثیر.
دهخدا، علی اکبر (۱۳۶۵). ***«فرهنگ لغت»***، چاپ اول. تهران: مؤسسهٔ دهخدا.
زرقانی، محمد عبدالعظیم (۱۴۱۶ ق). ***«مناهل العرفان فی علوم القرآن»***، چاپ اول. بیروت: دارالفکر.
سید قطب، محمد (۱۳۵۹). ***«التصویر الفنی فی القرآن»***، ترجمهٔ محمد علی عابدی، چاپ اول. تهران: مرکز نشر انقلاب.
سیوطی، جلال الدین (۱۳۸۴). ***«الاتقان فی علوم القرآن»***، ترجمهٔ مهدی حائری قزوینی، چاپ پنجم.تهران: انتشارات امیرکبیر.
شفیعی کدکنی، محمدرضا (۱۳۸۵). ***«صور خیال در شعر فارسی»***، چاپ دهم. تهران: انتشارات آگاه.
طباطبایی، سید محمد حسینی (۱۳۷۹). ***«المیزان فی تفسیر القرآن»***، ترجمهٔ سید محمد باقر موسوی همدانی، چاپ چهارم. قم: دفتر انتشارات اسلامی.
عباس نژاد، محسن (۱۳۸۵). ***«قرآن، ادب و هنر»***، چاپ اول. مشهد: مؤسسهٔ انتشاراتی بنیاد پژوهش¬های قرآنی حوزه و دانشگاه.
علی الصغیر، محمد حسین(۱۹۹۹). ***«نظریه النقد العربی، دارالمورخه العربی»***. بیروت: الطبعه الاولی، ۹۱۹۹.
فتح اللهی ، ابراهیم (۱۳۸۹). ***«متدلوژی علوم قرآن»***، چاپ دوم. تهران: انتشارات دانشگاه امام صادق.
قرائتی، محسن (۱۳۷۴). ***«تفسیر نور»***، ج ۵، چاپ اول. تهران: مؤسسهٔ در راه حق، وزارت فرهنگ و ارشاد
کاملی، ابراهیم، استخراج شیوه های اقنائی قرآن، (۱۳۹۲ ش)، تهران، ایران.
معین، محمد (۱۳۸۱). ***«فرهنگ فارسی معین»***، چاپ هشتم. تهران: انتشارات امیرکبیر.
مقدسی، یوسف (۱۳۹۵). ***«بلاغت قرآن»***، چاپ اول. تبریز: انتشارات پژوهش¬های دانشگاه.
یاسوف، احمد (۲۰۰۶). ***«الصورة الفنیة فی الحدیث النبوی»***، چاپ اول. دمشق: دارالکتب.

References

The Holy Quran

Nahj al-Balagha

Anwari, Hassan, (1384), Farhang Bozorg Sokhan, 4th edition, Sokhan Publications, Tehran, Iran. [in Persian]

Agha Hosseini, Hossein, and Zahra Agha Zeinali (1386AH). "A Brief Comparison of Imagery in Persian and English Rhetoric," *Gohar-e Guya* (Scientific-Research Journal), No. 1, Spring, pp. 49–77.

Pratkanis, Anthony, Arnson, Elliott, (1384), The Age of Propaganda, translated by Kavous Seyyed Emami and Mohammad Sadeq Abbasi, 4th edition, Soroush Publications, Tehran, Iran. [in Persian]

Jafari, Mohammad Taqi, (1365), Beauty and Art from the Perspective of Islam, 1st edition, Islamic Culture and Publications Office, Tehran, Iran. [in Persian]

Darwish, Muhi al-Din, (1408 AH), Arabs of the Quran and its Explanation, first edition, Dar Ibn Kathir, Damascus, Syria. [in Arabic]

Dehkhoda, Ali Akbar, (1365 AH), Dictionary, first edition, Dehkhoda Institute, Tehran, Iran. [in Persian]

Zarqani, Muhammad Abdul Azim, (1416 AH), Manahil al-Irfan fi 'Ulum al-Quran, first edition, Dar al-Fikr, Beirut, Lebanon. [in Arabic]

Sayyid Qutb, Muhammad, (1359 AH), Al-Taswir al-Fani fi al-Quran, translated by Mohammad Ali Abedi, first edition, Enghelab Publishing Center, Tehran, Iran. [in Persian]

Suyuti, Jalal al-Din, (1384 AH), Al-Itqan fi al-Ulum al-Quran, translated by Mehdi Haeri Qazvini, fifth edition, Amir Kabir Publishing, Tehran, Iran. [in Persian]

Shafi'i Kadkani, Mohammad Reza (1385 AH), Imagination in Persian Poetry, tenth edition, Agah Publishing, Tehran, Iran. [in Persian]

Tabataba'i, Seyyed Mohammad Hosseini, (1379AH), Al-Mizan fi tafsir al-Quran, translated by Seyyed Mohammad Baqir Mousavi Hamedani, fourth edition, Islamic Publications Office, Qom, Iran. [in Persian]

Abbas Nejad, Mohsen, (1385), Quran, Literature and Art, First Edition, Publishing House of Quranic Research Foundation of the Seminary and University, Mashhad, Iran. [in Persian]

Ali al-Sagheer, Mohammad Hossein, Theory of Arabic Criticism, Dar al-Morkheh al-Arabi, Beirut, First Edition, 1999[in Arabic].

Fathollahi, Ibrahim, (1389), Methodology of Quranic Sciences, Second Edition, Imam Sadeq University Press, Tehran, Iran. [in Persian]

Qara'ati, Mohsen, Tafsir of Noor, Vol. 5, First Edition, Dar Rah al-Haqq Institute, Ministry of Culture and Guidance, Publication Date 1374. [in Persian]

Kameli, Ibrahim, Extraction of Methods of Persuasion of the Quran, (1392), Tehran, Iran. [in Persian]

Moeen, Mohammad, (1381AH), Moeen's Persian Dictionary, 8th edition, Amir Kabir Publications, Tehran, Iran.

Moqaddasi, Yousef, (1395AH), Rhetoric of the Quran, University Research Publications, First Edition, Tabriz, Iran.

Yasuf, Ahmad, (2006), Al-Sura'at Al-Fatiyyah Fi Al-Hadith Al-Nabawi, First Edition, Dar Al-Kutb, Damascus, Syria. [in Arabic]